

tayyor turadi. Pedagogika fanida shunday shaxslar guruhiga “referent” “guruh maqomi berilgan [2:156-120].

Oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil qilishda jamoaning guruh qonun-qoidalariga nisbatan, ularga amal qilish borasida har bir o’quvchi o’z-o’zini yo’naltirishi lozim. Masalan, oliy ta’lim muassasalaridagi qoida-me’yorlarini bilishi, bilmasligi, o’rganish zarurligi kabi jihatlarini kursdoshlari, do’stlarining yurish-turishlari, kiyinishlari, xatti-harakatlari va muomala madaniyatlaridan andoza olgan holda bu

metod asosida ularga yaqinlashishga intiladi. Afzallikni mavjudligi, ularni o’qituvchi tomonidan namuna sifatida tasdiqlanishi o’quvchilar tarbiyasi uchun etalon hisoblanadi. Aynan shuning uchun ham ma’naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta’lim va maorifni yuksaltirish, milliy uyg’onish g’oyasini ro’yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimizning muhim vazifalaridan biri bo’lib qoladi, deganda yoshlarimiz tarbiyasini har tomonlama rivojlantirish lozimligini ko’rish mumkin.

Adabiyotlar

1. “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi”. – T.: 2019. 12-b.
2. Inoyatova M. Ta’limiy qadriyatlarni aniqlash va pedagogik amaliyotga tatbiq etish. “Sharq” Nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. – Toshkent: 2010. 156-120-b.
3. Azimova Z.E. Tarbiyaviy ishlar tizimini integral diagnostik asosda takomillashtirish (Oliy ta’lim muassasalari misolida): Ped.fan.dok...diss. – Nukus: 2018. 84-b.
4. Dadaqo’ziev M. 2024. Oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar jarayonlariga yangicha prinsiplarini ioriv qilishda allomalar pedagogik me’rosi. *Interpretation and Researches*, (3). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/2834>
5. Dadaqo’ziev M.R. Oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda talabalar jamoasini tashkillashtirishning pedagogik xususiyatlari // SAI. 2023. №Special Issue 12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oliy-ta-lim-muassasalarida-tarbiyaviy-ishlar-jarayonlarini-tashkil-etish-va-boshqarishda-talabalar-jamoasini-tashkillashtirishning> (дата обращения: 21.06.2024).

REZYUME. Bu maqolada oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar jarayonlari va boshqarish mexanizmlaridagi mavjud muammlar tahlili keltirilgan. Maqola oliy ta’lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar jarayonlarini mustahkamlash uchun foydali bo’ladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлен анализ существующих проблем в процессах учебной работы и механизмах управления в высших учебных заведениях. Статья будет полезна для усиления процессов воспитательной работы в высших учебных заведениях.

SUMMARY. This article presents an analysis of existing problems in educational processes and management mechanisms in higher educational institutions. The article will be useful for strengthening the processes of educational work in higher educational institutions.

«BESTEMSHE» O’YINING BOLA TARBIYASIDAGI O’RNI

A.Dawkeeva – *pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori*

M.Sh.Shamuratova – *tayanch doktorant*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so’zlar: intellekt, o’yin, «Bestemshe», «To’g’iz qumalak», qobiliyat, rivojlanish.

Ключевые слова: интеллект, игра, «Бестемше», «Тогизкумалок», способности, развитие.

Key words: intelligence, game, "Bestemshe", "Togizkumalak", ability, development.

Xorijiy mamlakatlarda jismoniy tarbiya darslarini o’qitish sifatini oshirish borasida maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Dastur asosida keng ko’lamli o’quv ishlari, belgilangan talab muhiti, talabalarning ijodiy va ish qobiliyatlari hamda mustaqil ishlarni tashkil etish belgilab qo’yilgan. Jismoniy tarbiya darslarini o’qitish sifatini oshirish asosida talabalarni qo’llab-quvvatlash va ko’nikmalarni rivojlantirish dasturda belgilab olingan [1]. Ta’lim — bolalarga ko’nikma va malakalar berishining, bu bilim, ko’nikma va malakalarni bolalar uqib olishi, egallab olishi va ularni mustahkamlab olishining rejali jarayonidir. Ta’lim jarayoni — bolalar xotirasining boyishi, yordamida sodir bo’ladigan jarayondir.

O’yin — bolalarning ongi, qalbiga singib ketgan faoliyatdir, ularning bu faoliyati, o’yin turlariga qarab, obyektiv voqelikni, hayotni muayyan darajada o’zida aks ettiradi. O’quv faoliyati ham, bilush faoliyati ham bitta ijtimoiy institutga — ijtimoiy tajribani o’zlashtirishga daxldor. Bu faoliyat turlarining har ikkalasi ham tarkiban maqsad, motiv, vosita, natijaga ega. Ammo shularga qaramasdan ularning o’zaro farqlari ham mavjud. Agar o’quv faoliyati bilim, ko’nikma, malakaga yo’налgan bo’lsa, bilush faoliyati bilim, ko’nikma, malaka bilan birga ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlarni ham shakllantirishga yo’налgan. Binobarin, dastlabki farqni o’rganiladigan hodisalar mazmunida, biluv faoliyatining mazmun jihatidan boy va kengligida ko’ramiz.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishib, ma’naviy tiklanish yo’liga kirdi. Ajdodlarimizdan bugungi avlodga meros bo’lib qolgan milliy qadriyatlarimizni ulug’lash, chuqur o’rganish va keng targ’ib qilish imkoniyati yaratildi. Bugun o’sib kelayotgan yosh avlodga ta’lim va tarbiya berishning asosiy vazifalaridan biri — o’z yurtini sevadigan, milliy an’analarni e’zozlaydigan, milliy qadriyatlarga ega bo’lib voyaga yetgan fuqaroni tarbiyalash ekanligi ayon bo’ldi.

Milliy qadriyatlarni avlodlarga singdirish yo’llaridan biri esa xalqimizning boy milliy merosini, jumladan, milliy o’yinlarini targ’ib qilishdan iboratdir. Hozirgi kunda ko’plab milliy o’yinlar o’ynalmay, unutilib ketgan.

Biz so’z yuritmoqchi bo’lgan to’g’izqumaloq o’yini esa, qozoq xalqining milliy intellektual o’yini hisoblanadi. Bu o’yinni butun Osiyoda ko’chmanchi xalqlar o’ynashgan. Tog’izqumaloq o’yini dunyoda Mankala, Mo’g’ulistonda Eson Korgool, Qozog’istonda Tokuz Kumalak yoki Dokuz Kumalak, turli mintaqalarda Mankala, Mangala, Kale, Altiev, Pich, Meneli Tas, Mellegayasi va shunga o’xshash nomlar bilan mashhur [2].

O’yinni yosh-u qari, o’g’il va qiz bimalol o’ynashi mumkin. Tog’izqumaloq o’yinini o’ynab o’rganish uchun yoshi kichik bolalarga Bestemshe o’yini orqali o’rgatib boriladi.

Bu o’yin eng oddiy va eng oson variantlarga ega, Tog’izqumaloq o’yinini o’rganishning birinchi bosqichi sifatida bestemshe o’yinini kiritishimiz mumkin. O’yinning tarixi 3000 yilni o’z ichiga oladi. Ushbu o’yinga o’xshash o’yinlarni Qirg’iziston, Indoneziya, Vetnam, Malayziya, Marokash va Turkiyada topish mumkin.

O’yinlar tarixi 3 ming yillik davrni qamrab olgan bo’lsa-da, aniq yozma ma’lumotlar yo’qligi sababli o’yinlarning xronologik davrlari izchil emas. Faqat og’zaki adabiyot namunalari va rivoyatlarda to’g’izqumalak haqida ma’lumotlar bor, Bestemshe haqida esa yo’q. Yozma adabiyotning ilk namunasi sifatida Mahmud Koshg’ariyning “Devoni lug’atit Turk” asarini qayd etish mumkin. Asar XI asrda yozilgan. Bu asarda «Bestemshe» o’yiniga o’xshash o’yin «nusxa» deb ataladi. Bestemshe haqida juda kam ma’lumot mavjud. “Qozoq tilining izohli” lug’atida o’yin haqida shunday deyilgan: «To’g’izqumalak

o'yining bir necha turlari mavjud. Uning bolalar uchun oddiy turlari «hayajon» «beshlik» deb ataladi [3].

Qozoq milliy ensiklopediyasida «bestemshe to'g'izqumaloqning kichik turi» deb ta'riflangan. Ushbu o'yin, uning tarixi, qoidalari, shuningdek, to'g'izqumalak o'yini haqida Serik Yergalining «O'smirlar mantiqini rivojlantirish uchun qozoq intellektual o'yinlaridan foydalanish» kitobida batafsil tanishishimiz mumkin.

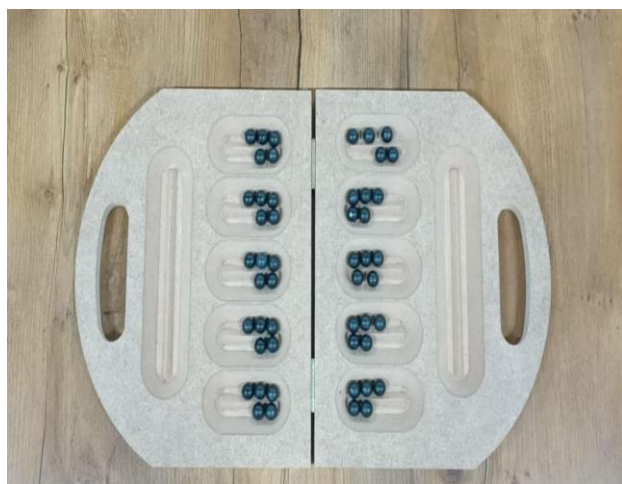
Hozirda qo'llanilayotgan Bestemshe taxtasining dizayni so'nggi yillarda bu o'yinni o'rganuvchi olimlar tomonidan qora uyning konturi asosida yaratilgan.

(Bestemshe o'yini doskasi)

Hozirgi taxta kichik, zararsiz, chunki u yog'ochdan yasalgan, tabiiy, bo'yalmagan va o'zimiz bilan olib yurish uchun juda qulay. Biz esa bu o'yinni qardosh xalqlarning milliy o'yini sifatida O'zbekistonda ham keng tanitmoqchimiz.

Buning uchun esa, avvalambor, o'yin qoidalarini batafsil tushunib olish lozim.

O'yin qoidalari juda oddiy bo'lib, barcha qoidalar ko'chmanchi ajdodlarimiz tabiatiga ko'ra farqlangan va bu qoidalarga ularning qarashlari kiritilgan.

Masalan, yurish faqat chapdan o'ngga boradi, xalqimizda o'ngga bor, degan naql bor, hatto o'ng tomondan ot minish, o'ng tomondan sigir sog'ish kabi mentalitetimizga xos

unsurlar ham bor. Ovqatlanayotganda o'ng qo'l bilan ovqatlanish.

Demak, urf-odatlarimizda ham an'analarimizda ham har tomonlama o'xshashliklar mavjud. Bundan tashqari, bu o'yin o'yinchini mustaqil bo'lishga, o'zi qaror qabul qilishga o'rgatadi. G'alaba qozonish uchun o'yinchi oldindan strategiya va reja tuzishni o'rganadi va reja tuzish jarayonida agar noto'g'ri deb hisoblasa, u rejadan voz kechib, yangi yo'l topishni o'rganadi.

Qaror qabul qilishda xatoga yo'l qo'ysangiz, o'yinda yutqazsangiz, mag'lubiyatni qabul qilib, uni to'g'ri qabul qilishga o'rgatiladi. Rejani amalga oshirish uchun o'yinchi harakatlarni eslab qolishi kerak bo'ladi, bunda o'yinchining jamlash orqali rivojlantiradi, eslab qolish qobiliyati oshadi va oldingi ma'lumotlar bilan to'g'ri ishlash amaliyoti rivojlanadi.

Keyinchalik, bolada g'alaba qozonish istagi paydo bo'ladi, shu bilan raqobat qobiliyatini oshiradi. Qo'llarning harakatchanligi va motorikasini ham rivojlantirishga yordam beradi. V.A.Suxomlinskiy «Bolaning qobiliyatining manbayi uning qo'lida», deb yozgan edi. Nozik vosita mahoratini rivojlantirish bolaning umumiy rivojlanishida alohida o'rin tutadi.

Bolaning nozik motorli ko'nikmalarini rivojlantirish orqali barcha kognitiv jarayonlarning faoliyatini yaxshilash mumkin. Bestemshe o'yinida mayda to'plarni ushlab turganda qo'l harakati miya va nerv tolalariga ta'sir qiladi, bu esa ko'p foyda keltiradi.

Vaqtdan samarali foydalanish. O'yinni o'rgangan, musobaqalarda qatnashib, g'alaba ta'mini his qilgan o'yinchi gadjetlarda o'tirgandan ko'ra ko'proq shu o'yinga qiziqadi va bu orqali o'zini ziyolilar bilan o'rab olgan, nafis, raqobatbardosh, xotirasi sezilarli darajada rivojlangan, tezda kerakli ma'lumotlarga e'tibor qarata-digan, qaror qabul qila oladigan va bu qarorning oqibatlarini to'g'ri baholay oladigan, har qanday vaziyatni oldindan rejalashtirishni biladigan, o'ziga ishongan, o'z fikrini erkin ifoda eta oladigan barkamol shaxs sifatida tarbiyalanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu intellektual o'yinni keng targ'ibot qilish va rivojlantirish imkoniyati va ahamiyati katta. «Bestemshe», ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyalanuvchilari va kichik maktab yoshidagi bolalarning arifmetik ko'nikmalarini rivojlantirish, aql-zakovatini oshirish imkonini beradi.

Adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyevning «Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak» nomli ma'ruzasi. – Toshkent: / «Xalq so'zi». G.16.01. 2017. 2 5
2. Aslonova M. Ta'lim jarayonida harakatli o'yinlardan foydalanish (Boshlang'ich sinflarning jismoniy tarbiya darslari misolida): Dis. ... ped. fan. nom. – Navoiy: NavDPI, 2008. 153-b.
3. <https://www.mercandokuzkumalak.com/dokuzkumalak'in-cocuk-egitimindeki-rolu-ve-onemi/#>
4. Adilbaev S.Q. «Бестемше» ўйынының оқышылардың ой санасының дамуына асері». 2021.

Internet saytlari

1. Asel Dalieva 300 togyzkumalak daski Turkistan 2023.
2. <https://qyzyljartv.kz/kz/news/39649>
3. <https://ustaz.kz/materials/bestemse-279105.html>
4. Suxomlinskiy V. A. «Tarbiya to'g'risida» 1973.
5. Zolymbetov U., Aigolek, 46.

РЕЗЮМЕ. Maqolada bolalarning intellektini rivojlantirishda o'yinning ahamiyati, «Bestemshe» o'yinining kelib chiqish tarixi, o'yinning shartlari haqida so'z yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье обсуждается значение игры в развитии интеллекта детей, история возникновения игры «Бестемше», условия игры.

SUMMARY. The article discusses the importance of the game in the development of children's intelligence, the history of the game «Bestemshe», and the conditions of the game are discussed.